

Ik neem u mee terug naar het jaar 1688. Het jaar waarin de Zwitserse arts Johannes Hofer een opmerkelijke kwaal beschreef onder Zwitserse huursoldaten. Deze mannen leden aan somberheid, huilbuien en een afnemende eetlust. In sommige gevallen leidde de aandoening zelfs tot de dood – vaak omdat zij uiteindelijk zelf een einde aan hun leven maakten.

Wat deze ziekte zo merkwaardig maakte, was dat de aanleiding voor de klachten per regio verschilde. Sommigen raakten van slag bij het horen van klingelende koebellen; anderen werden bijzonder gevoelig bij het horen van beurtzang over de bergen. Het verhaal gaat dat er op een gegeven moment zelfs zware straffen stonden op het neuriën of fluiten van alpenliederen in de buurt van Zwitserse soldaten.

Hofer gaf de aandoening de naam nostalgia. Afgeleid van het Griekse woord nostos: wat terugkeer naar huis betekent - en algos: pijn. Nostalgia werd beschouwd als een echte ziekte en staat in de literatuur van die tijd ook bekend als 'Schweizerkrankheit'. Artsen dachten destijds dat de aandoening samenhang met lichamelijke oorzaken: zo zou het verschil in luchtdruk, veroorzaakt door de overgang van bergen naar vlaktes, een negatieve invloed hebben op de bloedsomloop. Men meende dat dit onder andere tot angstklachten kon leiden.

Terwijl Nostalgia destijds werd opgevat als een medische, wetenschappelijke term, ontstond er in de volkstaal rond diezelfde tijd een ander woord: 'Heimweh'. 'Heim' verwijst naar het moeilijk vertaalbare woord Heimat: een plek of gebied waarmee iemand een diep emotionele band heeft – vaak de plek waar men is opgegroeid. 'Weh' refereert aan pijn, gemis of verdriet.

Met dit woord komen we veel dichterbij wat wij nog altijd als 'heimwee' beschouwen, namelijk een persoonlijk gevoel van gemis en verlangen naar thuis, naar familie of een vertrouwde omgeving. Geen medische aandoening dus, maar een menselijke ervaring.

Ik kan mij nog goed herinneren hoe ik als 9-jarige een week op scoutingkamp ging. Onder mijn luchtbed lag een fotomapje. Je zou verwachten dat er vrolijke foto's van mijn ouders in zaten, zoals bij de andere kinderen. Nee, in mijn mapje zaten enkel foto's van een geit en een konijn. Vlak voor mijn vertrek was er namelijk een babygeitje geboren, waar ik het liefst de hele dag bij was. Als het 's avonds donker was en iedereen lag te slapen, werd ik regelmatig overvallen door verdriet en keek ik naar die bewogen, zelfgemaakte foto's – naar iets dat vaag leek op een geitje.

Tegenwoordig wordt heimwee vaak gezien als iets dat bij kinderen voorkomt. Maar niets is minder waar. Heimwee is niet alleen het verlangen naar een plek of huis. Zonder dat we het ons misschien beseffen, zit heimwee diep verweven in onze samenleving.

Denk aan de vluchtelingen en ontheemden die verlangen naar een huis dat vaak letterlijk verdwenen of verwoest is. Of zoals de Poolse dichteres Mascha Kaléko pijnlijk dichtte in 'Heimweh, wonach':

'Nur das 'Weh' blieb. Das 'Heim' ist fort.' Oftewel: 'Alleen het 'wee' bleef. Het 'heim' is weg.'

Ook in tijden van maatschappelijke onrust of oorlog, verlangen we collectief naar rust, veiligheid en geborgenheid. We denken met weemoed terug aan plekken of personen uit onze jeugd, waarin we deze elementen misschien nog wél konden ervaren. En zelfs in dit digitale tijdperk kunnen we heimwee ervaren – naar de analoge wereld, waarin we het gevoel hadden écht samen te zijn. Met meer nabijheid, stilte en vertraging.

Niet langer zijn het artsen die deze ervaring proberen te duiden of te genezen, maar filosofen, schrijvers en kunstenaars. Zij laten ons voelen dat heimwee niet alleen een individueel gemis is, maar een spiegel van de tijd waarin we leven. Ze laten ons nadenken, bieden troost, protesteren zachtjes, of geven vorm aan wat moeilijk onder woorden te brengen is.

Een van die kunstenaars is Femke Gerestein. Niet voor niets draagt haar solotentoonstelling hier in de Nieuwe Kerk de titel Heimwee. Zoals in al haar werk, onderzoekt ze de plek van haar lichaam op en in de wereld. In dit geval richt ze zich specifiek op de verbondenheid tussen lichaam en aarde – een verband dat niet meer vanzelfsprekend is.

Onze drukke levens spelen zich steeds meer af in digitale omgevingen. We kunnen met een paar swipes contact leggen met de andere kant van de wereld, maar weten vaak niet wat er zich in onze eigen straat afspeelt. Kleding en voedsel produceren we niet meer zelf, maar komen uit verafgelegen fabrieken en productieketens. Uit Brits onderzoek bleek zelfs dat 60 procent van de jongeren onder de 23 jaar, niet weet dat melk van een koe komt, of wat de herkomst van een ei is. Het laat zien hoe ver we verwijderd zijn geraakt van de aarde.

In het werk van Gerestein krijgt het verlangen naar hernieuwde verbinding een tastbare, fysieke vorm. Op haar geboortegrond – het Zeeuwse schiereiland Walcheren – wentelt ze zich door klei, akkers en gewassen. Het is een rauwe, directe confrontatie met het landschap, die tegelijkertijd uiterst kwetsbaar is. Haar lichaam schrijft als het ware een herinnering. Het landschap is het doek, haar lichaam het potlood of penseel. Door te bewegen, laat ze sporen achter. Gewassen worden platgedrukt, aarde verschuift. Maar ook het landschap laat sporen achter: op haar lichaam zijn lijnen, vlekken en afdrucken te zien. Het zijn tijdelijke herinneringen van aanraking, tastbaar bewijs van werkelijk contact.

Terwijl de performances intiem en persoonlijk zijn, voegt Gerestein er een extra laag aan toe, door ze vanuit de lucht te registreren met een drone. Wat eerst direct en tastbaar is – huid tegen aarde – verandert gaandeweg in iets abstracts. Terwijl haar lichaam over de grond beweegt, stijgt de drone langzaam op. Vanaf het hoogste punt lijkt haar lichaam letterlijk op te gaan in het landschap, alsof de grens tussen lichaam en bodem vervaagt. Alleen de beweging, het spoor en de afdruk blijven over.

Vanuit deze uitgezoomde dronebeelden maakt Gerestein ook monumentale tekeningen. Iedere tekening is uitgevoerd in één kleur, waardoor het verschil tussen landschap en lichaam verder vervaagt. Door wekenlang aan deze meterslange werken te tekenen, raakt ze opnieuw – nu al werkend – verstrengeld met het landschap. Fysiek, maar ook in beeld. Ze probeert zich het landschap toe te eigenen, vast te leggen, of op zijn minst de herinnering te bewaren. Het vluchtige en lichamelijke wordt vertaald naar een blijvend spoor op papier: een herinnering aan een beweging waarvan de werkelijke sporen inmiddels al zijn uitgewist.

Het contact is vluchtig, tijdelijk. Dat benadrukt Gerestein door ook in verschillende seizoenen performances uit te voeren. Niet alleen de plek verandert, ook zichzelf, en daarmee het contact tussen beiden. Misschien maakt dat de heimwee nog zwaarder: we verlangen niet alleen naar een plek, maar ook naar een tijd. Zoals Kant in de 18de eeuw al schreef: naar de plek van je jeugd kun je wel terugkeren, maar je jeugd terugbrengen kan niet. Heimwee lijkt daarmee een verlangen naar iets wat fundamenteel onherroepelijk is.

Toch betekent dat niet dat heimwee enkel een gevoel van verlies hoeft te zijn. In het werk van Gerestein wordt heimwee ook een kracht: een aandrijving tot contact, tot opnieuw verbinden, tot aandachtig aanwezig zijn. Door zich letterlijk in het landschap te werpen, laat ze ons zien dat we ons opnieuw kunnen verhouden tot de wereld – niet om terug te keren naar vroeger, maar om opnieuw

betekenis te geven aan het hier en nu. Misschien is dat uiteindelijk waar heimwee ons toe uitnodigt: om stil te staan, om te voelen wat er was, maar ook wat er nog mogelijk is. Niet als terugkeer, maar als hernieuwde verbondenheid.

Sandra Mackus